

НІМЕЦЬКИЙ ЧИННИК В ІСТОРІЇ СТАНОВЛЕННЯ АДВЕНТИЗМУ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Масово й організовано південноукраїнські землі почали заселятися колоністами з Німеччини, Голландії, Сербії та інших країн за правління в Росії імператриці Катерини II. Частина поселенців належала до ранніх протестантських течій, що заклало підвалини для майбутнього розповсюдження адвентизму. Останній в Україну був принесений німецькими колоністами з Америки, а також першими адвентистами з Німеччини. Національні зв'язки відіграли головну роль у визначенні первинного середовища поширення адвентизму на українських теренах.

Місцеве російськомовне населення стало зближатися з іновірцями-колоністами після реформи 1861 року, оскільки залишившись без землі йшло в найм до більш заможних поселенців. Спільна праця та, нерідко, пряма залежність від господарів впливали на зміну світогляду православних. Важливим чинником була й місіонерська вправність проповідників адвентизму, які системно володіли власним ученням. Крім того, особливими рисами нових «сектантів» були обов'язковість пропаганди кожним із них свого віровчення, публічність, яскравість обрядів.

Законодавчо легалізували адвентистів у 1906 році, що спричинило їх кількісне зростання. У перші роки існування адвентизму створювалися передусім німецькі громади, українсько-російськомовне населення стане основою організації і увійде до Середньоросійського поля на початку ХХ століття, але очолювалися ці громади переважно етнічними німцями. Перша громада адвентистів на українських землях у складі Російської імперії виникла у 1878 році у Волинській губернії завдяки діяльності німців-адвентистів Рапуна та Шульца. У 1888 році Гербріхт започаткував громаду в Харкові. У 90-х роках німець Тец організовував діяльність Чигиринської і Бессарабської громад. В Одесі проповідником адвентистів був Жаак, на Київщині – Рейфшнейдер, на Катеринославщині – Гейш. Цей далеко неповний перелік регіональних лідерів німців-адвентистів свідчить про охоплення їх діяльністю майже всіх територій розповсюдження конфесії.

З 1910 року для адвентистів почався період утисків і заборон. Такі зміни зумовлювалися погіршенням відносин Росії з Німеччиною, тому переслідування влади спрямовувалися, передусім, проти німецького етнічного елемента в громадах. Із 1916 року німців-адвентистів почали виселяти у східні регіони Росії або за межі.

Ключові слова: адвентизм, німецький етнос, протестантизм, релігійна громада.

Спеціальні праці з названої теми відсутні, тому основною джерельною базою статті є архівні матеріали. Проте, дослідники історії вітчизняного адвентизму хоча б побіжно, все ж торкалися її. Це були питання, пов'язані переважно з причинами виникнення конфесії на території України та біографіями перших проповідників. У цьому контексті працювали С. Бондар [12], А. Григоренко [13], М. Жукалюк [14], Г. Лебсак [15]. Водночас поза увагою авторів залишалися інші аспекти діяльності етнічних німців, зокрема такі: їхній вплив на формування первинної організації, укладу громад адвентистів; внутрішні конфесійні взаємини між русинами та німцями тощо. Вивчення названих аспектів діяльності і є метою цього дослідження.

До кінця XVII століття південноукраїнські землі були майже незаселені. Цей процес пришвидшився за правління в Росії імператриці Катерини II, котра стала роздавати ці землі поселенцям із Німеччини, Голландії, Сербії та інших країн. Частина з них, у певній мірі, вже була обізнана з ранніми протестантськими течіями і навіть належала до них. Таким чином закладалися підвалини для майбутнього розповсюдження пізніх протестантських віровчень.

Адвентизм в Україну був принесений німецькими колоністами з Америки, а також першими адвентистами з Німеччини. Національні зв'язки відіграли головну роль у визначенні первинного середовища поширення адвентизму на українських теренах. Цим середовищем стали саме німецькі колонії півдня країни. Дещо раніше тут починав свій шлях і баптизм. Серед пізніх протестантських течій в Російській імперії він був першовідкривачем і тому не мав конкурентів. Притому баптизм будував своє віровчення на ґрунті місцевих раціоналістичних течій. Ця обставина, поряд з іншими, відіграла значну роль у становленні так званого руського баптизму, котрий згодом набув певних відмінностей у порівнянні зі своїм першоджерелом.

Адвентизм, на відміну від баптизму, не мав таких сприятливих стартових можливостей, тому змушений був завойовувати, перш за все, вже існуючий протестантський місіонерський простір. До цього його підштовхували й інші чинники, зокрема, особливості віровчення, яке легше сприймалося вже обізнаними з протестантизмом неофітами. Не забуваймо і про мовний чинник, який гальмував розповсюдження адвентизму серед російськомовного населення імперії і, навпаки, сприяв цьому в середовищі німецьких колоністів. Також урахуємо і чинник часу, якого в адвентистів для створення власної організаційної структури майже не було, адже баптисти цей процес розпочали раніше.

Отже, найсприятливішим осередком для появи та розвитку на українських теренах нового віровчення – адвентизму – були колишні німецькі поселенці. Тому природно, що переважно саме вони стали першими адвентистами в Російській імперії. Однак, серед піонерів адвентистського руху дуже швидко будуть і представники місцевого населення.

Після реформи 1861 року багато селян, до яких належали переважно українці та росіяни, залишилися без земельних наділів. Не маючи можливості забезпечити своє існування вдома, значна їх кількість зайнялася відхожими промислами. На нових робочих місцях російськомовне населення зближувалося з іновірцями (поляками, німцями, євреями), у руках яких перебувала велика промисловість і земля. Спільна праця та, нерідко, пряма залежність від господарів впливали на зміну світогляду православних.

Поселення руських серед німців призвело до порівняння життя на користь німецького населення. Об'єктивно мислячі православні священики змушені констатувати, що «воно жило гарно, розумно, чесно і в пошані. Встановлені ним порядки були продуманими і корисними. З-поміж себе німці співали, молилися по-своєму, були всі грамотними, у той час, як для руської людини грамотність була недозволеною розкішшю. Ось чому наші люди придивлялися до німців і стали їх наслідувати. Відірвані від сім'ї і звичного православного середовища, сезонні руські робітники не могли встояти від спокуси сектантських проповідей» [7, арк. 6]. Отже, робота на німецького господаря була одним із найкоротших шляхів до протестантської віри.

Працююче на німців-господарів населення шанобливо ставилося до них або змушене було це робити, оскільки німці, будучи за своєю етнічною природою педантичними людьми, не терпіли жодних порушень трудової дисципліни, а тим більше, не виконання роботи. Нерідко вони карали за це батраків. Із рапорту за 1899 рік священнослужителя із с. Велика Горбаша Новоград-Волинського повіту Волинської губернії В. Шумовського єпископу Волинському і Житомирському Модесту дізнаємося, що «...заселяючи з кожним роком все більше і більше нашу місцевість, німці утискають селян, оскільки підвищують ціни на орендну та призначену для продажу землю. Селяни відтепер не мають можливості взяти в оренду або придбати, як це було раніше, хоча б незначну частину землі. За характером своїм більшість із німців є народом сварливим, невжитним, нерідко вони чинять збитки на полях селян, вступають, не дивлячись на свою винуватість, в жорстоку боротьбу» [11, арк. 7].

Як бачимо, сутички між німцями та найманцями мали місце. Щоправда, вони відбувалися й з-поміж українців, якщо один із них був господарем, а інший – підлеглим. У той же час, ми не відкидаємо й можливих фактів певного тиску німців-господарів на руське населення, в тому числі й у питанні зміни останнім свого віросповідання. Хоча, радше за все, насильницькі заходи були поодинокими, адже в такий спосіб можна залякати і примусити прийняти іншу віру лише кількох людей. Тому визначальними в цій справі все ж були авторитет німців, довіра до них та їхнє вміння вести місіонерську роботу серед населення.

Місіонерську вправність проповідників адвентизму та інших протестантських віровчень не могли не помічати навіть найбільші їхні супротивники – православні священнослужителі. Частина з них визнавала це вже наприкінці XIX століття. Вони зазначали, що «... керівниками нових сект є люди, які за своїми розумовими здібностями та суспільним станом стоять значно вище і видаються більш значущими, ніж мало освічені начотчики старообрядців. Як люди більш розвинуті, вони володіють більш систематичним ученням» [5, арк. 4].

Німці-адвентисти, як і протестанти взагалі, відзначалися взаємною підтримкою. Якщо певна особа, незалежно від її етнічної належності, ставала членом громади, то їй гарантувалася певна соціальна допомога, як господарська, так і матеріальна. Маємо інформацію, наприклад, про те, що у с. Лисичанську Старобельського повіту Харківської губернії проживав з сім'єю поміщик-німець, який роздавав своїм одновірцям-баптистам на пільгових умовах, а інколи навіть безкоштовно, земельні ділянки [2, арк. 67].

Особливою рисою нових «сектантів», на думку влади, і ми з нею погоджуємося, була обов'язковість пропаганди кожним із них свого віровчення. Тому обряди німецькі протестанти проводили, як правило, публічно, яскраво, що було одним із засобів популяризації власного віровчення. Після таких заходів, наприклад, хрещення, частина з присутніх, нехай і не значна, поповнювала членство громади. Спочатку ними були лише німці, але згодом – слов'яни.

Невиключено, що на початку свого існування частина адвентистів ототожнювала себе з баптистами, оскільки, останні були законодавчо легалізовані в 1879 році. Зрозумівши це, влада видала 1894 року новий закон, який виділяв штунду (тобто всі течії, які не вважалися баптистськими) в окрему течію, до того ж «найбільш небезпечну» для держави. У продовження боротьби з «сектантством» 1900 року міністр юстиції видав циркуляр, який наголошував, що закон про

визнання баптизму визнається лише за німецькими протестантами, і тільки після ретельної перевірки кожної громади. Лише після 1906 року, коли адвентистів зрівняли за правами з баптистами, перші нарешті змогли легально діяти. Саме на той час припадає найбільше кількісне зростання віруючих-адвентистів.

У перші роки існування адвентизму на території Російської імперії створювалися, передусім, його німецькі громади, організації ж, які склалися з руського населення, виникли лише на межі століть. Вони були віднесені до Середньоросійського поля, утвореного в 1901 році, до якого згодом включалися всі новонароджувані руські осередки. Таким чином в одному місті могли діяти дві та більше громади адвентистів, що належали до різних структурних підрозділів церкви. Це викликало незручності в управлінні внутрішнім життям віруючих і в керівництві ними. Лише за радянської доби адвентисти поступово об'єднали свої етнічно різні організації.

Назвемо найвідоміших керівників громад і об'єднань адвентистів, які були німцями за національною належністю, і діяльність яких так чи так була пов'язана з українськими територіями Російської імперії. З-поміж інших, одним із перших німців-адвентистів в Україні вважається Г. Перк. Народився він у 1859 році в сім'ї менонітів у колонії Блюменштайн, що на півдні України. Супроводжуючи першого офіційного проповідника від Генеральної Конференції Церкви адвентистів сьомого дня в Росії Л. Конрад, Г. Перк брав безпосередню участь в організації громад у Таврійській губернії. Його активна діяльність не залишилася непоміченою владою, яка кілька разів арештовувала Г. Перка і, урешті-решт, вислала з Одеси до Німеччини [14, с. 67-72].

Ще одним піонером адвентистського руху був, також, російсько-підданий німець Яків Ресвік. З адвентизмом він познайомився перебуваючи в США на заробітках. Незважаючи на свої 70 років, Я. Ресвік перевіз через кордон багато літератури адвентистів. Удома, в Криму, він просив рідню та знайомих читати йому цю літературу, оскільки сам мав мовні вади. Таким чином місцеве населення дізнавалося про нове вчення з американського континенту і було згодом готове до організації громад у Таврії.

Значна роль у розповсюдженні адвентистського вчення належала Л. Конрад. Про цього німця написано чимало. Адвентисти віддають належне його внеску в розвиток учення на території Росії. Зазначимо лише головні віхи його діяльності, що були пов'язані з цією країною. У 1891-1901 роках Л. Конрад був головою Російського місіонерського поля, а в 1901-1907 роках – очолював Німецько-Російський уніон.

Наступним у нашому переліку є Ю. Бетхер. Саме він упродовж 1907-1914 років головував у відокремленому від європейського Російському уніоні, а в 1914-1916 роках очолював Західно-Російський уніон, до складу якого входила частина українських губерній. На жаль, інформація про його етнічну належність відсутня. Відомо, що він народився у 1864 році в США і залишався американським громадянином увесь час перебування на території Російської імперії [14, с. 74]. Як ми вважаємо, його ймовірну належність до німецької нації можуть підтверджувати кілька фактів. Так, в Америці він займався становленням громад саме серед німецьких емігрантів. Із Європи в Росію він прибув разом із німецькими проповідниками. До того ж Ю. Бетхер спілкувався і виступав перед російськомовними віруючими німецькою, а не англійською мовою. Та й за

вмінням працювати, організувати справу та досягати бажаного його можна віднести до німців. І справді, щоб очолювати впродовж дев'яти років щойно створену організацію в Росії, за умов протидії з боку влади, потрібно було докладати значних фізичних і розумових зусиль. При постійній нестабільності політико-економічного становища в державі необхідно було зміцнювати й розширювати авторитет своєї церкви, а це передбачало спілкування з владою, пошук компромісів тощо. Не все вдавалося Ю. Бетхеру, проте він досягнув багато, в тому числі й здобув офіційний статус проповідника адвентистів для себе та частини своїх одновірців. Це певний час дозволяло їм вільно перемішуватися по країні, без чого місіонерська робота була б не можливою.

Після загострення відносин з Німеччиною, й особливо після початку війни, ставлення російської влади до Бетхера, як і до решти німців-адвентистів, погіршилося. Їм інкримінували антимілітаристську пропаганду на користь ворожої держави. Ю. Бетхер змушений був змістити центр адвентизму в Росії і переніс своє перебування з Риги до Саратова. Однак, і там він не мав спокою від влади, яка після чергового обшуку запропонувала йому назавжди залишити кордони держави, що в 1916 році Ю. Бетхер і зробив. Повне керівництво церквою перейшло до О. Рейнке і Г. Лебсака.

Перший із них упродовж 1914-1917 років був головою Східно-Російського уніону, а з 1916 до 1920 року відповідав за церкву на всій Європейській частині Росії. Другий – Г. Лебсак – у 1894-1901 роках був польовим проповідником, у 1901-1906 роках – очолював Південно-Російську конференцію, а в майбутньому – Всеросійський союз адвентистів сьомого дня. Певний час він керував Малоросійською конференцією, яка включала Київську, Полтавську, Чернігівську губернії та Польщу. Із 1916 року був заступником О. Рейнке, який керував Церквою АСД в Росії. Проте, оскільки останній не володів російською мовою, то, зрозуміло, що основний тягар влади лягав саме на Г. Лебсака. Тому, після відставки О. Рейнке у 1920 році, саме він офіційно очолив церкву. Наступного року О. Рейнке помер, а з країни був висланий останній представник Генеральної Конференції – Д. Ісаак [14, с. 83-90]. Таким чином керівництво Церквою адвентистів сьомого дня в колишній Російській імперії перейшло до німців руського походження та власне до самих русинів.

Переважаюча більшість місцевих регіональних організацій, зокнайменше до 1906 року, очолювалася німцями. До того ж часу існували переважно німецькі громади адвентистів. Так, С. Бондар писав, що в 1896 році «...адвентизм був розповсюджений серед німців колоністів у Поволжі, на Дону, в Бессарабії, на Волині, в Криму» [12, с. 28]. Перші річні зібрання адвентистів спочатку проходили також в німецьких колоніях. Наприклад, у Тарутіно, Фюрстенорті (1901 рік, Тверська губернія), Кублановфельді (1898 році). За свідченнями А. Григоренка, у 1904 році по всій країні нараховувалося лише 523 члени руських громад [13, с. 284].

Назвемо відомих нам керівників організацій і проповідників німців-адвентистів, діяльність яких так чи так була пов'язана з українськими землями. За нашими даними, перша громада адвентистів на українських землях у складі Російської імперії виникла в 1878 році у Волинській губернії завдяки діяльності німців-адвентистів Рапуна та Г. Шульца.

У 1888 році в Харкові започаткував громаду адвентистів німець Гербріх, а з 1911 року працював проповідником 41-річний Й. Перк, який мешкав на вулиці Кінній, 30. Згодом він переїхав на роботу до Київської губернії.

У 1896 році пресвітером Чигиринської громади адвентистів і водночас місіонером у Бессарабії працював Г. Тец, який до того мешкав у с. Бородіно Клястіцької волості Акерманського повіту Бессарабської губернії. Пізніше Г. Тец працював проповідником і в Криму. Із доповіді Євпаторійського повітового урядника дізнаємося про те, що в місті Г. Тец з'явився в 1911 році [10, арк. 81].

Місіонером у Херсонській губернії був Д. Віде [15, с 182].

В Одесі проповідником адвентистів був І. Жаак. Він мав вік 24 роки, походив із селян Кубанської області, мешкав у Одесі на вулиці Новосельській [4, арк. 41].

Проповідником в адвентистів м. Бердянська у 1915 році був німецький підданий Г. Доннер, який потім виїхав до Харкова, а звідти – був висланий до Астрахані [10, арк. 36].

У 1913 році в Київській губернії працював проповідник К. Рейфшнейдер [1, арк. 4]. З часом сфера його діяльності розповсюдилася й на Катеринославську губернію, в якій він співпрацював із іншим проповідником – Х. Гейшом [3, арк. 60].

Відвідував українські землі й проповідник Московської громади адвентистів сьомого дня О. Вільдгрубе [9, арк. 36].

Це далеко неповний перелік регіональних лідерів німців-адвентистів, однак і він свідчить про охоплення їх діяльністю майже всіх територій розповсюдження конфесії, а також вказує на їхнє домінуюче становище в церковній організації адвентистів на початку ХХ століття.

Ймовірно важко переоцінити значення друкованої продукції, як джерела інформації, у справі місії будь-якої конфесії, особливо на початковому етапі її формування. Тому вже у 80-і роки ХІХ століття німецькі колоністи стали отримувати з Європи від співвітчизників-адвентистів церковні видання, в яких викладалися основи їхнього віровчення. Частина з них пізніше була заборонена. Так, відповідно до розпорядження обер-прокурора, у 1896 році було не допущено розповсюдження в Росії газети адвентистів німецькою мовою «Herold der Wahrheit und Prophetischer Erklarer» [8, арк. 10]. Статс-секретар Победоносцева в продовження політики свого шефа, видав розпорядження Головному управлінню у справах друку про включення до списку заборонених закордонних видань ще 8 найменувань [6, арк. 9].

Щоправда, у квітні 1916 року Центральний комітет з іноземної цензури, задовольняючи клопотання О.І. Вільдгрубе, дозволив розповсюдження в Росії усіх видань адвентистів сьомого дня німецькою мовою [8, арк. 48, 171].

Видавнича література, що спочатку потрапляла в Росію, була зорієнтована переважно на німецькомовне населення, а тому бракувало російськомовної літератури, адже кількість віруючих-русинів значно зросла. Цю невідповідність керівники адвентистів, на жаль, виправляли повільно, що негативно позначалося на темпах росту чисельності організації. Так, журнал «Маслина» російською почав виходити лише з 1905 року.

Після нетривалого відносно спокійного легального існування громад адвентистів, приблизно з 1910 року для них, як і для решти протестантських конфесій, розпочався період утисків і заборон. Такі зміни були викликані

погіршенням відносин Росії з Німеччиною, а оскільки організації адвентистів і баптистів уважалися німецькими, то переслідування влади спрямовувалися, передусім, проти німецького етнічного елемента в громадах.

Поразки Росії у війні змушували недієздатний царат шукати винуватців цього в середині країни. З поміж численних «зрадників» чільне місце було відведено й адвентистам. По їх місіонерській роботі удару завдала постанова, видана у 1914 році про заборону вживання німецької мови. Хоча на молитовні зібрання її дія не поширювалася, усе ж, на вимогу місцевих адміністрацій, з дня проголошення війни проповіді адвентистів повинні були проголошуватися тільки російською мовою. Хоча для баптистів і лютеран були винятки – дозволили говорити німецькою з перекладом на російську.

А з 1916 року влада перейшла до ще рішучіших дій проти «сектантів»: почалися висилки німців-адвентистів у східні регіони Росії або за її межі. Офіційним штампом звинувачення була «належність до німецьких організацій». Винятком могли бути лише ті з них, які визнавалися руськими за походженням, тобто пращури яких уже в кількох поколіннях жили в Російській імперії й ототожнювали себе з руським населенням.

Наприкінці підсумуємо викладене. Первинним осередком поширення адвентизму на українських землях були німецькі колонії. Не останнє місце в цьому займав етнічний чинник. Однак, поступова зацікавленість руського населення імперії новим віровченням сприяла появі на межі XIX-XX століть громад, які склалися з українців і росіян. Їхня чисельність, у порівнянні з німецькими організаціями, була ще незначною. Тому вітчизняний адвентистський рух до початку 20-х років XX століття очолювався німцями-іноземцями або російсько-підданими німцями. У роки Першої світової війни майже всі лідери адвентистів, які мали німецьке походження, зазнали утисків і репресій з боку влади. Переважна більшість із них була депортована з Російської імперії.

Список використаних джерел

1. Центральний державний історичний архів України. – Ф. 127, оп. 1074, спр. 45.
2. Там само. – Ф. 313, оп. 2, спр. 3135.
3. Там само. – Спр. 3254.
4. Там само. – Ф. 385, оп. 2, спр. 58.
5. Там само. – Ф. 442, оп. 690, спр. 315.
6. Там само. – Оп. 694, спр. 219.
7. Там само. – Ф. 711, оп. 3, спр. 4896.
8. Архів Дивізіону Церкви адвентистів сьомого дня. – Спр. 1.
9. Там само. – Спр. 2.
10. Державний архів в Автономній Республіці Крим. – Ф. 27, оп. 1, спр. 13177.
11. Державний архів Житомирської області. – Ф. 1, оп. 27, спр. 214.
12. Бондарь С. Д. Адвентизм 7-го дня. – СПб. : Из-во Департамента духовных дел, 1911. – 103 с.
13. Григоренко А. Ю. Эсхатология, миллениаризм, адвентизм : история и современность. – СПб. : Европейский Дом, 2004. – 392 с.
14. Жукалюк Н. А. Вспоминайте наставников ваших (история Церкви адвентистов седьмого дня в личностях). – К. : Джерело життя, 1999. – 672 с.
15. Лебсак Г. И. Великое Адвентистское Движение и Адвентисты Седьмого Дня в России. – Ростов-на-Дону : Альтаир, 2006. – 352 с.

GERMANS FACTOR IN HISTORICAL DEVELOPMENT OF ADVENTIZM ON UKRAINIAN LANDS IN THE COUNTERPART OF RUSSIAN EMPIRE

Southern Ukrainian lands were inhabited massively by the colonists from Germany, Holland, Serbia and other countries under the reign of Empress of Russia Catherine II. The certain part of the settlers belonged to the early Protestant branches, which laid the foundations for the future propagation of Adventism. The Adventism was brought to Ukraine by German colonists from America, as well as by the first Adventists from Germany. National ties played a major role in defining the primary environment for the spread of Adventism in Ukrainian territory.

The local Russian-speaking population became closer to the other faiths colonists after the reform of 1861, as remaining without land they were employed by more affluent settlers. Joint work and, quite often, direct dependence on the owners influenced the change of worldview of the Orthodox. The devoted missionary of the preachers of Adventism who systematically had their own doctrine played one of the important role. In addition, the special features of the new "sectarians" were the obligation to propagate their doctrine to each of them, publicity, and the brightness of the ceremonies.

The Adventists were legalized in 1906, which led to increasing their congregation. In the first years of the existence of Adventism, primarily German communities were created; the Ukrainian-Russian-speaking population would form the basis of organizations and enter the Middle Russian field at the beginning of the 20th century, but these communities were headed mainly by ethnic Germans. The first community of Adventists in the Ukrainian lands of the Russian Empire originated in the Volyn province in 1878 due to the activities of the Germans-Adventists Rapun and Schulz. Herbricht founded the community in Kharkiv in 1888. In the 90s, the German Tets organized activities of the Chyhyryn and Bessarabian communities. The preacher of the Adventists in Odessa was Zhaak, in the Kyiv region was Reifschneider, in Katerinoslav region was charged by Geish. This far-fetched list of regional leaders of the Germans-Adventists testifies to the scope of their activities in almost all areas of the spread of the denomination.

The period of oppression and prohibition began for the Adventists since 1910. Such changes were conditioned by the worsening relationship between Russia and Germany, and the persecution of the authorities were directed, first of all, against the German ethnic element in the communities. Since 1916 the Germans Adventist were displaced out in the eastern regions of Russia or beyond.

Keywords: *adventizm, German etnos, protestantizm, religious community.*

Надійшла до редакції 16 січня 2017 року

* * *